

12. Фрейдеберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / О. М. Фрейдеберг. — М.: Лабиринт, 1997. — 448 с.
13. Pelikan J. Mary Through the Centuries: Her Place in the History. — New Haven and London: Yale University Press, 1996. — 268 p.

Virgin Mary within the World-View of Basilian Monks

The article deals with the image of the Virgin Mary presented through the baroque perspective of Basilian monks. Semantic peculiarities of the Blessed Virgin and the message of the iconic image within the religious story-book of pilgrims are discussed in the paper.

Key words: Virgin Mary, icon, Basilian monks, prayer.

УДК 82-1/-9:82-9

Ольга Зінченко (Київ)

НАРАТИВ БАТАЛЬНИХ СТОРІНОК «ЩОДЕННИКА» ГЕНЕРАЛЬНОГО ПІДСКАРБІЯ ЯКОВА МАРКОВИЧА XVIII СТОЛІТТЯ

У статті досліджена актуальна історико-літературна проблема — ставлення козацької старшини XVIII ст. в особі Якова Марковича до військових подій імперії, що згодом призвели до знищення Гетьманської державності. Мета роботи — виявити особливості відображення наратором непротих подій та військових перипетій того часу.

Ключові слова: щоденник, наратор, текст, військовий похід, козацька старшина.

Дослідник мемуарних жанрів Андрій Тартаковський стверджує, що жанротворчою ознакою мемуаристики є історична свідомість, властива певному часу і певному соціуму [9, с. 38]. Батальні сторінки є однією із важливих змістових частин «Щоденника» (1717–1767) генерального підскарбія Якова Марковича. З 20 травня 1725 по лютий 1727 рр. у «Щоденникових записках» містяться нотатки наратора, який особисто брав участь у Сулацькому та Дербентському походах в Персію російських військ, українських та донських козаків — проти татар на території сучасного Дагестану та Азейбарджану. Наратив є поглядом під цілком конкретним ракурсом. Наратор — Яків Маркович, бунчуковий товариш, адміністративна особа, яка підпорядковувалася безпосередньо гетьману, перебуваючи поза владою полковників та сотників. Участь у згаданих походах Я. Маркович брав разом з А. Міклашевським, А. Горленком, М. Гамалією і А. Дорошенком. Як і увесь наратив щоденника, опис воєнних подій у ньому позначений стриманістю та обережністю, і в ставленні до політики, оцінках певних подій та осіб, перевага надається лише фактам. Така обережність була мотивована атмосферою у військово-політичній сфері Росії, яка пригнічувала Гетьманську владу, контролюючи її діяльність. Очевидно, часто демонстрована зневага росіян до старшин та українських закладів породжувала у Марковича страх при оцінці перспектив продовження взаємодії російської та української політичних систем. Дослідниця психології щоденника Катерина Танчин відзначає, що «форма відкритості, щирості залежить не лише від психологічного складу автора, а й у значній мірі від суспільної ситуації» [8, с. 33]. Саме суспільна ситуація в цьому випадку була головною причиною лаконічності та інтровертності оповіді. Навіть у поденних записках про досить драматичні воєнні події автор змушений був приховувати самостійне осмислення та оцінку подій, описаних у пам'ятці, уникати відвертих авторських наголосів. А. Тартаковський вказує на смислово-змістову відмінність між жанром щоденника та мемуарами, що полягає в обмеженні історичного світогляду щоденника рамками сьогодення, тоді як історизм мемуарів вимірюється співвідношеннями їх з минулим, що стало чи

стає історією [9, с. 42]. Іншою, менш значимою причиною вузькості оцінки подій автором щоденника є їхня свіжість та обмеженість рамками того дня. Всі ці міркування багато в чому можуть стосуватися «Денних записок» Якова Марковича.

Досліджуючи батальні сторінки «Щоденника» Якова Марковича, ми можемо бачити в ньому елементи похідного щоденника, в якому нотатки про воєнні баталії переплітаються з похідними нотатками, описами часу, проведеного на війні, та перипетій під час повернення Якова Марковича додому. Така складна змістова структура зумовлена, звісно, перебігом подій. 20 травня 1725 року Яків Маркович вирушає у похід: «Выѣхал из Ромна по обѣдѣ в поход Гилянскій, провожали меня: родители, жена моя и много родных и знакомых» [1, с. 71]. Їдучи разом із козацьким військом до Царицина під командуванням полковника Д. Єропкина, автор «Щоденника» детально фіксує усі населені пункти, через які проїжджає або в яких зупиняється, відстань між ними, свої зустрічі з козацькою старшиною. Так, 21 травня 1725 року в п'ятницю Маркович проїжджає Коровинець, 22 — Будки та Лебедин, 23 — Охтирку, 27 — Богодухів, 29 — Харків. Подібні сторінки «Щоденника» Марковича набувають ознак подорожніх записів, опису переміщення в часі-просторі. Кожний поденний запис закінчується нотатками про повсякденні справи. У версті від Салтова військо з'єднання, з яким рухається Маркович, зустрілося з іншими сотнями, М. Скоропадським, С. Лизогубом та кількома бунчуковими. Наратор у своїх поденних статтях розповідає про те, як бунчукові товариші проводили вільний час — пили каву, чай, медовуху, грали в карти, тим часом козаки влаштовували кулачні бої з іншими полками: «По обѣдѣ рушилиємо и, увойшовши верст з 5, через рѣчку Камянку, стали на ночлѣг поблизу оной. Кулачки были жестокие, полтавскій полк з лубенским и чернѣговским оніе отпраляля, которих Яким Горленко розогнал заледво, а Андрѣй Горленко Петракія канчуком утял» [1, с. 253].

Яків Маркович нотує подробиці розмов із місцевими жителями. Так, 30 червня військові зупинились недалеко від Донської станиці і автор зафіксував у «Щоденнику» цікаві епізоди розповіді літнього донця про їхній край, акцентуючи увагу на державному устрої цього краю — на тому, що «по станицях кого хочуть поставляють своїми отаманами» [1, с. 258]. Незважаючи на похід та воєнну атмосферу, автор-наратор, як і раніше, описує повсякденність: перераховує написані та прочитані листи, куплені речі, зустрічі. Також Маркович у своєму щоденнику подає найсвіжішу інформацію, отриману через листування, читає козацький літопис та перекладає з латинської пісню поета Якопонія.

Важливе місце в житті Марковича і всієї козацької старшини посідає церква. Дуже часто, зустрічаємо записи про вислухану службу Божу. Під час походу ці записи частішають. Так, 19 травня 1725 р. Маркович пише про молебень, відправлений перед походом у церкві, де батько дав йому на благословення смарагдовий перстень із шістьма діамантами. А 20 травня, по обіді, Яків Маркович виїжджає в Гилянський похід [1, с. 234]. 13 листопада 1725 р. автор «Щоденника» зазначає: «Церкви войсковой посвященіе в лагерѣ било и в первое служба Божая была» [1, с. 305]. Іноді трапляються записи про хрещення полонених іновірців. Ось приклад: «Пяток. 2. Сегодня рано крещена другая татарка моя Матрона, в той же церквѣ, тем же попом, воспріемником я был, а воспріемницею жена Івавовского Марфа, она мнѣ дала тож мѣшечок и платок, а я дал ей 3 червоних» [3, с. 82]. З цього приводу історик Олена Дзюба у статті «Образ «іншого» в українській мемуарній прозі XVIII ст.» наводить цікаві факти про те, що Яків Маркович, перебуваючи в Астрахані, зустрічався з місцевим архієреєм Лаврентієм Горкою, який під час навчання автора «Денних записок» в Києво-Могилянській академії викладав поетику, риторичку та філософію. З цього приводу у своєму щоденнику наратор записав, що церковнослужитель обіцяв віддавати калмиків і татар тому, хто буде їхнім «воспріемником», при цьому Лаврентій Горка повідомив, що приготував «двухъ калмичонков», яких Я. Маркович відправив у Гетьманщину. 12 серпня 1726 р. діарист записав, що архієрей прислав йому двох татарок, котрі бажали прийняти православ'я та просили його бути хрещеним, а 20 вересня Яків Маркович вже відправив вихрещених татарок «на Украину» [1, с. 191; 5, с. 100].

У «Щоденнику» майже відсутні реалістичні картини бойових дій того часу, хоча Яків Маркович особисто брав участь у них. Так, у вересні 1725 р. він перебував у фортеці Св. Хреста на Північному Кавказі, ходив у похід проти Адель-Гирея Шахмала, зруйнувавши місто Тарков, в якому було 1400 дворів. Маркович — не боягуз. У ході Гилянського походу він попросив

дозволу в генералів іти у гори в партії з Єропкіним. Рядові козаки і старшина у часи становлення Української козацької держави відчували себе у першу чергу оборонцями, воїнами. Тому складовою політичної культури козацької старшини залишилася орієнтація на сумлінне виконання військового обов'язку, на здобуття військової слави, на пошану подвигів бойових побратимів [1, с. 95].

У «Денних записках» відчутне відповідне ставлення наратора до обов'язку перед Російською імперією. Так, автор «Щоденника», попри воєнні баталії, не забуває стежити й нотувати відомості про важливі події в імперському дворі: «Среда. Сегодня праздновали день святія великія мученицы Екатерины, ради тезоименитства ея величества, в свѣтлых одеждах, а под час молебня 3 рази з всѣх пушек стреляно, потом штаб офѣцери гуляли у Кропотова, у вечеру же фейверк мелкій отпраплялся» [2, с. 124]. З приводу подібних записів історик Олексій Струкевич робить висновок, що «підданська політична культура позбавляла її носіїв протимперського імунітету, гарантувала російській короні успішну ліквідацію державно-політичної автономії Гетьманщини, за умови усунення конфлікту, що полягав у прагненні козацької старшини зберегти за собою право вільно служити російській короні у той час, як російська сторона схилялась до її примусового підпорядкування» [7, с. 96].

За монаршим указом, а не з власної волі, Яків Маркович їде в Гілянський похід. У похід 1737 р. проти кримських татар він йде через загрозу бути покараним російською владою «смертю казною» за уникнення участі в ньому [4, с. 18]. Ухилення від участі в боях жорстко каралося: «7 дек. 1735 Прислан з кабинету указ полковников всѣх, которіе были в походѣ нынѣшном Кримском, допрашиват об утекших, чили передом корпуса пошедших: козаках от походу в доми, почему и Павла Апостола, полковника Миргородского, допрашивано [4, с. 48]. «Сего дня получен на імя покойного князя Борятинского в генеральной канцелярии от генерала фелтмаршала графа фон Минѣха ордер, чтоб бунчуковых, которіе сами с воинской компаніи отлучились, а особливе Марковичев и Скоропадского и тому подобных, которіе дѣйствително в дому били, вислат к Самарѣ к форпостам» [4, с. 174].

В основному на сторінках «Денних записок», нотуючи події Дербентського походу, автор веде детальний опис руйнувань, заподіяних російською експедиційною групою під час боїв проти тодішнього лідера черкесів — Шафкала. Так, 29 вересня 1725 р. Яків Маркович фіксує, що солдати запалили містечко Кумтаркалов (при цьому він спокійно описує його побут і красиви. 30 вересня він додає: «Четвер. Сегодня днювали на том же мѣстѣ и помянутого допалювали городка» [1, с. 322]. 2 жовтня військові їздили в місто Тарки забирати залишені татарами речі — килими і полотно. Далі, за звичаєм, коротко описує це місто, а надвечір констатує факт запалення Тарок та ще п'яти сіл. 4 жовтня Яків Маркович описує прекрасні сади містечка Караптаки: «По обѣдѣ запалили городок и сади порубали, и татар 3 человек поймали» [1, с. 324]. В кінці першої частини «Щоденника» автор додає реєстр скільки міст, сіл і дворів спалено і пограбовано: «А сколько деревень разорено и якіе именно, и сколько в них дворов, также кутанов, то есть загородних дворов, и мельниц разорено, и сколько чего добуто з вѣднѣйших рѣчій, о том слѣдующій реєстр приложен: села: 1) Кумтаркали, а в них дворов 200, 2) Сиса, дворов 200, 3) Туркали, дворов 90, 4) Амерхалник, дворов 60, 5) Тарки, дворов 1000, 6) Вилдир, дворов 60, 7) Канадур, дворов 200, 8) Агаксул, дворов 100, 9) Караптаки, дворов 790, 10) Гиле, дворов 400, 11) Барикент, дворов 400, 12) Двургели, дворов 200, 13) Гублен, дворов 200, 14) Болшіе Казаниши, дворов 1000, 15) Маліе Казаниши, дворов 300, 16) Мамлик, дворов 100; 17) Шура, дворов 100, 18) Капиркумик, дворов 100, 19) Халимбек, дворов 60, 20) Капчагай, дворов 50, вигат. 6420 дворов. Спалено ж і разорено кутанов 1000, мельниц 400, судов мѣрских полбусков — 2, лодок 5, пушок взято 5, ядер пушечных 34, гранату 1, цеп желѣзных 2, ядер судових 2» [1, с. 329]. Ось так, за свідченнями очевидця та учасника Дербентського походу українського генерального підскарб'я Якова Марковича, імперська армія грабувала, а потім доценту спалювала тутешні міста та села. У подібних випадках, очевидно, не було потреби коментувати заподіяні збитки, бо цифри були промовистішими за слова.

Гортаючи сторінки «Денних записок», присвячених подіям Дербентського походу, лише у записі від 29 вересня 1725 р. знаходимо ще детальніший опис батальної картини: «начался у наших з татарами бой и стали татаре конніе тил подавати и утѣкати до гор, за якими угнавшись

наши нерекгулярніе войска, набѣгли на пѣхоту татарскую (которих, як самовидци сказуют, неболш било от 300 человек) тайно засаженою, тогда устрашившись наши оной, стали назад через яр, где рекгулярніе фронтом стояли, утѣкать, которых оборотясь конніи татаре нагоняючи разили и стреляли, и тут нѣсколко человек забили, между которими и полковнику донскому татарин, набѣгши, шию утял; а от корпуса з такой причины коммендировано туда, на тот бок яру, где бил неприятель, 2 роты инфантеріи и 4 роты дракун з 2-ма пушками; а по сей сторонѣ яру палено на них з 3 пушек, толко им некакового вреда неучинено. Перебравшимся через яр рекгулярним 6 ротам, рота одна дракунская, пошла фрунтом к ним, якую зараз 2 другіе дракунскіе ж суккурсовали, и когда увидѣли татаре, что прамиком к ним идут, то стали по малу до гор браться, стреляючи отводом по ротах и по малу утѣкати, за которими под саміе гори подогнались; татаре зась, зайшовш за каменне и в ущелля в горах, стали по наших палит, и був бой з обоих сторон до заходу слонца» [1, с. 321]. Далі автор наголошує на тому, скільки полягло татар, не акцентуючи увагу на втратах свого війська.

І більше, ніж через місяць (9 листопада) знову натрапляємо на згадку про битву: «Начался в наших так рекгулярних, яко и нерекгулярних з татарами великій огонь и битва, и була палба от 9-го часа до 12-го, без переривки, и випалено з пушок по них 64 раза, и так прогнавши татар в саміе лезгийскіе гори и ущелля, пожитки их, на гарбах въ лѣсу лежачіе, отбили. Зверх виш показанного числа рекгулярних коммендировано еще 200 пѣхоти и 200 дракун на суккурс нашим, против неприятеля з одною пушкою, которій по окончаніи уже акцѣи и по прогнаттю в гори неприятеля, туда приспѣли и, совокупившись з протчїими, пошли до Казаниш Вишних, где брали всякіе пожитки, якіе там були и перед вечером, запаливши оно, возвратилис паки до лагера. На оной акцѣи убито нерекгулярних 3-х человек, а ранено 31, дракун 6 человек ранено; а з неприятелской стороны по данным вѣдомостям от коменданта да и по сказкам, взятых в полон, посля 2-х татар, убито болш 300 и ранено немало число» [1, с. 327].

Яків Маркович акцентує увагу читачів на відомостях про жорстоке поводження в імперській армії з солдатами-дезертирами: «26 Октобрія Вовтор. Сегодня ексекуція чинена была, 2-х повѣшено, а нѣсколко бито кнотом и ноздри вирвано салдатам збѣгшим» [1, с. 301]. А наступного дня ексекуція повторилася знову: «Сегодня чинилась ексекуція над 4-ма салдатами, яких колесовано и положено живцем на колесах за убитте маркѣтантов и 2 донцов, за тое что вѣдали про оное убійство и умолчали» [1, с. 301]. Слово «живцем» свідчить про жорстокість тортування тих, хто був лише свідком убивства і не розповів про нього.

У досліджуваному «Щоденнику» зустрічається певна розбіжність між датами та подіями. Наприкінці першої частини Маркович виділяє оповідь про похід окремою главою: «Короткое описание походу великороссійского и малороссійского и слободского войска, так донцов и колмит в гори против Шафкала 1725 року септембрія 26 дня при Сулаку» [1, с. 319]. Ось, наприклад: «Мѣсяц. Септ, день 26, неделя. По обѣдѣ малороссійскіе козаки и товариство бунчуковое рушили з лагера и ишли вкруг города крѣпости ст. Креста, за рекгулярними зараз, по 4 человек в шеренгах. Одийшовши от города за версту, стали лагером впереду рекгулярних, а впередѣ донскіе козаки, фѣкгурою баталѣон де кари. Компанѣя сія состоялася в слѣдующемъ числѣ: было рекгулярних инфантеріи 2 полка, над которих имѣл команду полковник фон Страль; а 2 полка кавалеріи, над ними полковник Аракчѣев; бунчукового товариства 70, малороссійских козаков 2000, слободских 1000, донских 3000, яитских 1000, терковских и гребенских 300, колмик, около Черкаского кучуючих, 700, пѣших донских з станиц, понад Сулаком рѣкою осаженних, нѣсколко десятков; а над всѣми за генерала аншефта правил генерал маіор Кропотов, да другій генералный маіор Шереметев, над малороссійскими, и слободскими и другими нерекгулярними полковник Еропкин, а вмѣсто брегадира полковник Лѣцкин, да в рекгулярних же в кавалеріи з штапу полу полковника 2 — Сомов и Соймонов; при рекгулярних было пушек 8, а при слободских 2» [1, с. 320]. Під цією датою і наступними наратор уже зафіксував записи про подорож морем, навігацію: «26. Неделя. Сегодня рано проминул нас почтовій бот, подобно до Астраханѣ отправленный, а мы так же, отчасти служил нам косий от лѣвой стороны вѣтр, так же двинулись и уехали верст з 15 когда же перемѣнилась погода и стала быт нам противною, того ради мусѣлисмо стать на якорѣ и до ночѣ и отъ ночи до свѣта простоялисмо. Верст як бы у 5 четьри бугри були от нас у правой сторонѣ, которіи видно било по вежѣ в день, а в ночѣ по огню, которій роскладивают нарочно

для того, жебы не наехали судна на мѣль, а щитают от Ярков до оних 20 верст» [1; с. 292]. У всіх наступних поденних записках ці розбіжності із додатком продовжуються. Морська подорож закінчується лише 8 жовтня [1, с. 296]. А в додатку автор фіксує, що в цей день він перебуває у військовому поході: «8. Пяток. Сегодня поутру рушившись, перешли гору, недоходя Казаниш будущую, и прийшли под село Казаниши, к которим коммендировано зараз пѣхоти 200, драгун 300, козаков всѣх команд 2000 конно» [1, с. 325]. Співпадають лише дати та дні тижня, а інформація зовсім різна. Можемо зробити висновок, що в поденних записках наратор не вважав за потрібне детально описувати батальні подробиці, тому згадуючи їх, описав окремим розділом «Денних записок», намагаючись при цьому відтворити дати.

У воєнний час наратор у своєму щоденнику продовжує фіксувати корисні для нього і майбутнього реципієнта рецепти. Так, цікавою є замітка про те, як козаки лікували рани: «Андрѣй Ракович, хоровавший на ногу хоруу, сказивал что его лѣчил старик таким способом: зѣлле ранник и вовчугу оттоплювал у водѣ и тим напаровал ногу хоруу, а потом ранника зѣлля насушивши, обсипал ногу, а обсипавши, прикладал плястер з воску, яець и оцту здѣланных, а на нозѣ была рана великая. Вовчуг зѣлле широкео, круглее, мохнатее, а ранник — довговитее да мохнатое» [4, с. 124].

У період Кримсько-турецької війни 1735-39 рр. генеральний підскарбій Яків Маркович завідував фінансами Гетьманщини, отже мав можливість фіксувати відомості про склад козацького війська та окремих полків, що вирушили в похід, про кількість заготовленого провіанту, зібраних коней, волів, возів, про загальну кількість мобілізованих із усієї Гетьманщини, а також з окремих міст та сіл. Наведемо, до прикладу, декілька епізодів із тексту «Щоденника». Так, 1735 р. в жовтні «Генерал фелтмаршал граф фон-Минѣх з Царичанки пишет до князя Шаховского, чтоб з Малороссийских полков собрат провянт и фураж, а фураж одним овсом, на рацѣю по 2 четверти, на полтора мусяця, на 6 полков армейских, и отослат на подводах обивателеких до Самари, чтоб они поспѣли туда к 1-му числу декабря, даби армии в возвращеніи своем з Криму не имѣть скудости в провянтѣ и фуражѣ; а пошол туда в Крим генерал лейтенант и кавалер Леонтиев, с ним полков драгунських 12, да піхотних 3, да всѣ Малороссийскіе и слободскіе козаки, а фелтмаршал остался у Царичанки» [4, с. 42]. Крім цього, 29 жовтня 1735 р., наратор зазначає: «Видѣл репартицѣю, от фелтмаршала графа фон-Минѣха до князя присланную, з якої дається видѣти, что вес генералѣтет и армея расположится винтер-квартирою по линѣи [у] слободских полках и Малороссийских: Полтавском, Миргородском, Гадяцком, Лубенском, Прилуцком и Переясловском, для поспѣшнѣйшого маршу на оборону против татарского нападенія; и в оной репартицѣи велено козакам, которіе тепер вийшли в поход послѣдній, возвратится в дома свои, почему и мой сват, обозный полковий Стародубовский, возвратится» [4, с. 44].

29 січня 1736 року «Промеморія от фелтмаршала графа Минѣха в войсковую генеральною канцелярію прислана, чтоб нарядит 16 тысяч козаков в поход в крайней готовности, почему комендиром главным учрежден хоружий генеральный Яким Горленко» [4, с. 55].

Восени 1736 р. «Посля поставленного, чили отправленного в Крим к армѣи по именном указу ея величества провіянта 20 тысяч четвертей, еще по тому-ж указу велено сего слѣдующого сентября поставит з двора по полчетверти муки житной, по 2 четверика овса, да круп, по 2 гаріја; посля сего провіянта слѣдует третій провіант октябрский, от половины октябрия до половины декабрия собиратис имѣющий, таковий-же, кромѣ одних круп, да зверх сего сѣно везти велено в Царичанку, мѣркуючис до числа четвертей овса, чтоб полніе били рацѣи, и по щоту показалос доводячоєся число сѣна 500 тысяч пуд» [4, с. 87]. Наратор «Денних записок» в деталях повідомляє про кожен наступний такий наказ: «Перед вечором пріехал з Санкт-Петербурху капитан лейб гвардіи Преображенского полку Ресин в Глухов з указом, чили грамотою, ея імператорского величества, в якої обявляет, что линѣя Перекопская взята войски ея величества и далѣй в Крим пойшли, гдѣ над непріятелми великая получена вѣкторія, и чтоб ради воіска удоволствования сколко возможно собрат муки з крупою з Малой Россіи и оный провіант допроводит к армѣи земним путем на обивателских подводах, а гдѣ по способности будет — водою, и за исполненіе такового ея імператорского величества повелѣнія и соизволенія народу Малороссійскому, а особливо членам войсковой генеральной канцеляріи, обѣщается високая милость; а за провіант и возку уплата показана» [4, с. 76]. «Фелтмаршал

граф фон Минґх промеморію прислав в войсковую генеральную канцелярію, щоб поход остановит нинішній, почему послано и генер. артиллерію возвратит; он-же требует починки мостов и гребел для непрестанного движенія многочисленной арміи, которая идет на зиму в Малую Россію и в слободскіе полки з Криму» [4, с. 89]. Висновки та враження від прочитання подібних фактів у «Денних записках» Якова Марковича читач міг робити сам.

Крім цього Яків Маркович переповідає у своєму щоденникові про важливі події та факти, інформацію про які отримував з листів чи зі слів очевидців. «Очаков взят, где было турков до 30.000, а осталось только до 5000, а з наших убито салдат около тысячи, ранено 5000; полковников убито 4» [4, с. 154].

«Ноябр. (1735) Федор Лисенко, асаул генеральной повернулся з походу Кримского и сказивал, что они вернулись из-за Каменного Затону ради упавшого там но колѣна снѣгу и ради випаленного степу, почему далѣй ити било невозможно. Войска било Малороссійского 16 тысяч, а з регулярним, конним і пѣхотним, колмиками, донцами и слободскими и запорожцями всѣх било якобы 70 тысяч. Главним командиром бил генерал лейтенант Леонтьев, Михайло Иванович. Наехали, идучи туда, два аули татарских, которіе не надѣялис отсюду неприятелекого нападенія никакова, и разбили их, их-же самих мертвили, а у них отгромили на 12 тысяч скоту, товару и верблюдов, да и сами от холоду потеряли только одни Малороссійские на 12 тысяч лошадей, кромѣ великороссійских; и извѣстно, что хан, которин якобы в Персѣю з 80 тысяч войска пошел был на Кулііхана, генералиссѣмуса Персидского, послышавше о сем походѣ, воротился» [4, с. 45].

24 червня 1736 року «молебствіе било о полученной вѣкторіи, что генерал фелтмаршал граф фон-Минґх 20-го мая Перекоп взял и внутр Криму войшол и хана Кримского со сто тысяч татар разбил и прогнал далѣй в малом числѣ, чего ради у князя Боратинского бил банкет, и подпіяхом» [4, с. 76].

Усі історичні деталі Яків Маркович у своїх «Щоденних записках» відтворює достовірно з фактографічною точністю, пишучи для майбутніх поколінь. Тільки з цього часу, коли мемуари починають створюватися для читачів та поширюватися через сторінки різноманітних видань, вони перестають бути приватною справою автора і немов би перетворюються із «речі в собі» у «річ для всіх», стають суспільним явищем духовного життя. Саме тоді мемуари вливаються в літературний процес, залишаючи свій слід в художньо-стилістичних течіях і естетичних шуканнях епохи [9, с. 51].

Можемо зробити висновки, що ці походи були продиктовані прагненням Росії завоювати береги Чорного та Каспійського морів і згубно впливали на гетьманське військо та економіку нашої держави. Так, під час війни з Персією у Дербенський похід було взято 10000 козаків, стільки ж у Сулацький і так щорічно. За словами автора «Історії Русів», цей похід був складним не так за воєнними діями з азійським народом, як за кліматичними умовами зовсім нестерпний і згубний, і війська верталися звідтіль у найжалюгіднішому стані, без коней і харчів, мавши вигляд висохлий і близький до Єгипетських мумій, а значна частина їх вимерла і розгубилася в скелях та проваллях Гірських [6, с. 230]. Людські втрати були жахливими: із 6790 козаків, які стояли 1725 р. під Дербентом загинуло 5183, 961 захворів і був відпущений додому, здоровими лишилося тільки 646. Серед атестованих додому через хворобу був і автор «Щоденника» Яків Маркович. За військову службу в різних комісіях та за участь у Дербентському поході Маркович одержав ранг наказного Лубенського полковника, а згодом генерального підскарбія. Відсутність відвертих висновків та особистих вражень наратора Якова Марковича у «Щоденнику» можемо пояснити тим, що позитивного з приводу такої політики він написати не міг, а негативу остерігався. Проте й це перетворює його у документ великої ваги – як художньої, так і історичної.

Список використаної літератури:

1. Дневные записки малороссійского подскарбія генерального Якова Марковича Ч. 1 / [под редакцией О.М. Марковича]. — Москва: 1859. — 191 с.
2. Дневикъ Якова Марковича (1717–1767 гг.). — Ч. 1 (1717–1725 гг.) / [под редакцией Ал. М. Лазаревского]. — К.: Киевская Старина, 1893. — 329 с.

3. Дневник генерального подскарбья Якова Марковича (1717–1767 гг.) Ч. 2 (1726–1729 гг.) / [подъ редакцией Ал. М. Лазаревского]. — К.: Киевская Старина, 1895. — 421 с.
4. Модзалевский В. Л. Дневник Якова Марковича. (1735–1740) / В. Л. Модзалевский // Джерела до історії України-Русі. — Київ-Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1913. — Т. 4. — 312 с.
5. Дзюба О. Образ «іншого» в українській мемуарній прозі XVIII ст. / О. Дзюба // Український історичний журнал. — 2014. — № 1. — С. 100.
6. Історія Русів; [пер. І. Драча]. — 2-ге вид. — К.: Веселка, 2003. — 366 с.
7. Струкевич О. К. Генеральний підскарбій Яків Маркович / О. К. Струкевич // «УІЖ». — 1997. — № 5. — С. 34–84.
8. Танчин К. Психологія писання щоденника: стимули, призначення, мета / К. Танчин // «Мандрівець». — 2003. — № 6. — С. 12–35.
9. Тартаковский А. Мемуаристика как феномен культуры / А. Тартаковский // Вопросы литературы. — Январь-февраль 1999. — С. 35–51.

The Narrative of Battles on the Pages of the 18th Century «Diary» by General Treasurer Yakiv Markovych

The article discusses a topical historical and literary problem, notably the attitude of the 18th century Cossack starshyna (officers) in the person of Yakiv Markovych to the military events which subsequently led to the destruction of the Hetman state. The purpose of this paper is to describe the narrator's views on challenging events and military campaigns of that time.

Key words: diary, narrator, archetype, military campaign, Cossack officers.